

TÜRKİYE'DE YURTTAŞLIK, KÜLTÜREL HAKLAR VE AİDİYET

CITIZENSHIP, CULTURAL RIGHTS AND BELONGING IN TURKEY

Esra Buket Batur* Yaşar Erjem**

Öz

Bu araştırmanın konusunu yurttaşlık kimliğinin inşasına önemli bir etkisi olan kültürel haklar oluşturur. Diyarbakır'da farklı etnik ve mezhep kimliklerine mensup bireylerin Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığı kimliği inşasına yönelik yaklaşımları ve kültürel hak taleplerinin bu yaklaşıma yönelik olumlu/olumsuz etkilerini ortaya çıkarmak bu araştırmanın amacıdır. Araştırmanın çalışma grubunu Diyarbakır kent merkezinde ikamet eden Türk, Kürt, Alevi ve Sünni mezhep kimliğine sahip üye bireyler oluşturmaktadır. Araştırma, nitel araştırma yöntem ve teknikleri ile yapılmıştır. Araştırma verileri, yarı yapılandırılmış görüşme formu ve gözlem tekniği ile elde edilmiştir. Araştırma bulgularına göre, katılımcıların bazı konularda kültürel hak talepleri olsa dahi genel olarak Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığı kimliğine sahip olmaktan mutludurlar.

Anahtar kelimeler: Yurttaşlık, Kültürel Haklar, Kimlik, Etnisite, Mezhep, Diyarbakır

Abstract

The subject of this research is constituted by cultural rights, which have a significant impact on the construction of citizenship identity. The aim of this research is to reveal the approaches of individuals belonging to different ethnic and sectarian identities in Diyarbakır towards the construction of Turkish Republic citizenship identity, as well as the positive/negative effects of their cultural rights demands on this approach. The study group of the research consists of individuals who reside in the city center of Diyarbakır and belong to Turkish, Kurdish, Alawite and Sunni sectarian identities. The research was conducted using qualitative research methods and techniques. The research data was obtained through semi-structured interview forms and observation techniques. According to the research findings, although participants have some demands for cultural rights, it was concluded that they are generally happy to have Turkish Republic citizenship identity.

Keywords: Citizenship, Cultural Rights, Identity, Ethnicity, Sect, Diyarbakır

i Bu çalışma, Farklı Etnik ve Mezhep Gruplarına Üye Bireylerin Yurttaşlığa Yönelik Bakış Açıları ve Yurttaşlık Kimliğini İnşa Süreçleri başlıklı tezin genişletilmiş halidir.

* Arş. Gör. Dr., Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, esbuket@gmail.com, ORCID: [0000-0001-9783-6717](https://orcid.org/0000-0001-9783-6717)

** Prof. Dr., Mersin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, yerjem@yahoo.com, ORCID: [0000-0002-8650-4167](https://orcid.org/0000-0002-8650-4167)

Giriş

Günümüz demokrasileri için vazgeçilmez öneme sahip olan yurttaşlık, tarihsel olarak ilk kez Antik Yunan şehir devletlerinde ortaya çıkmıştır. Ortaya çıktığı dönem ve koşullarda toplumdaki belli bir azınlığı kapsayan bu yurttaşlık anlayışı, günümüzdeki anlamından oldukça uzaktı. Çünkü Yunan şehir devletleri kölelik üzerine inşa edilmişti ve doğrudan demokrasiyle yönetiliyordu. Köle emeği ve sömürüsü üzerine inşa edilen bu sistemde yurttaş olmak ancak imtiyaz sahibi belli gruplara verilen bir statüydü (Sarıca, 1987). Antik Yunan şehir devletlerinde ortaya çıkan bu yurttaşlık anlayışı tarihsel süreç içerisinde, özellikle 1789 Fransız İhtilalinin etkisiyle değişim göstererek birey ve devlet arasında hukuksal bir ilişki ve bu ilişkiyle ilgili hak ve sorumluluklar anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Kavramın değişiminde şüphesiz siyasi bir model olan ulus devletin doğuşu ve yaygınlaşması ile ulus devletin yurttaşla olan ilişkisinin sözleşme temelinde gerçekleşmesi etkili olmuştur.

Ulus devlet modeline dayalı bu sözleşmenin hak ve sorumluluklara dayalı olması, kavramın hak ve sorumluluklar boyutunun sınırlarının çizilmesini de gerekli kılmıştır. Bu bağlamda konuyla ilgili en dikkat çekici çalışma sosyolog T. H. Marshall tarafından yapıldığı görülmektedir. Marshall, yurttaşlığı hak(lar) açısından sosyolojik olarak tanımlayan önde gelen bir düşünürlerdendir. Onun, medeni, siyasi ve sosyal haklar olarak belirlediği haklar özellikle 1980 sonrası dünyada küreselleşme, demokratikleşme ve postmodernizmin etkisi ile yurttaşlık alanında farklı hak taleplerini de gündeme getirmiştir. Bu hak taleplerinden birisi de “kültürel haklar”dır. Bu bağlamda kültürel haklar ve yurttaşlık birçok açıdan önemli ve güncel bir konu ve/veya sorun olarak sosyal bilimlerin gündeminde yer almaya başlamıştır. Sosyoloji ve özellikle siyaset sosyolojisi de ifade edilen konuyu/sorunu gündemine almıştır. Sosyologlar, sorunu salt kuramsal değil, ampirik/görgül olarak incelemeye başlamıştır. Tüm bu nedenlerle, yurttaşlığı sosyolojik bir bağlamda; toplumsal, siyasal ve kültürel alanda yaşanan değişim ve dönüşümleri dikkate alarak, bireylerin düşünce ve deneyimlerinden hareketle araştırmak oldukça önemlidir.

Bu makalenin konusu kültürel haklar, kimlik ve yurttaşlıktır. Kültürel hakların gündeme gelmesinde yukarıda da ifade edildiği gibi küreselleşme, demokrasi ve postmodern toplum paradigmasının etkili olduğu söylenebilir. Küreselleşme süreci, toplumlararası etkileşimi arttırmış, yaşanan etkileşim ve yoğun göçler giderek toplumları “çok kültürlü” hale getirmiştir. Postmodernizmin ulus devlet eleştirisi ise “kimlikleri” ve “kimlik siyasetini” gündeme getirerek, farklı kültürel kimliklere sahip yurttaşların “kültürel haklar temelinde” görece daha çağdaş bir demokrasi içinde birlikte yaşam koşullarına sahip olabileceklerini iddia etmiştir.

Bilindiği üzere ulus devlet anlayışı çerçevesinde oluşturulan yurttaşlık, genel olarak homojen bir toplum ve kültür inşası üzerine temellenir. Bu modelde, farklılıklardan ziyade benzerlikler ön plana çıkar. Bu bağlamda ortaya çıkan yurttaşlık modeli de birey ve devlet arasındaki sözleşmeyle şekillenen hukuki bir statüdür. Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi, T. H. Marshall'ın yurttaşlık tipolojisi medeni, siyasi ve sosyal haklar bütünü olarak yurttaşlığın içeriğini genişletmiştir. Marshall'ın modelinde yurttaşın eğitim, sağlık, çalışma, barınma gibi temel yurttaşlık hakları sosyal haklar olarak belirlenmiştir. Günümüzde tartışılan ise başta dil ve inanç/din olmak üzere, kendisini farklı bir kültüre ait hisseden bireylerin tüm haklarıdır. Dil, inanç ve yaşama tarzı ile ilgili haklar bu kültürel hakların önde gelenleri arasında yer alır.

Yukarıdaki analizden de anlaşılacağı üzere, kültürel haklar temelli yurttaşlık anlayışı yeni bir model olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu model, ortaya atıldığı zaman heyecanla karşılanmış, ileri demokrasiler için önemli görülmüştür. Ayrıca günümüzde karşılaşılan kimlik sorunlarının bu modelle çözüleceğine inanılmıştır. Ancak, tüm bunlarla birlikte bu model, yaşanan gelişmeler; başta Avrupa Birliği ülkeleri, ABD ve İngiltere gibi ülkelerde tartışılmaya başlanmış ve genel olarak kâğıt üzerinde kalmıştır. Hatta Almanya başta olmak üzere birçok ülkede “çok kültürlü yurttaşlık modeli” ciddi anlamda eleştiri almıştır (Berthing, 2018).

Çokkültürlü yurttaşlık yaklaşımına, “küresel yurttaşlık” kavramı altında Türkiye’den de eleştiriler yapılmıştır. Bu eleştirilerden birisi de Güngör’e aittir. Güngör’e göre (2017, s. 1); “ulus-devlet yurttaşlığı küresel yurttaşlık projesi altında mikro ulusçuluğun, etnik canlanmanın hızla arttığı, uluslararası güçlerin mazlum uluslar üzerindeki baskılarının yoğunlaştığı bir yüz yıl yaşanmaktadır.”

Kültürel haklar temelli bu çok kültürlü yurttaşlık anlayışı, gelişmiş Batı demokrasilerinin dışına taşarak dünyada birçok ülkeyi de etkilemiştir. Bu ülkelerden birisi de Türkiye’dir. Türkiye; laikliği, demokrasiyi ve hukuk devletini temel alan bir ulus devlet olarak kurulmuş ve üyeleriyle ilişkilerini yurttaşlık statüsü üzerine inşa etmiştir. Türkiye, genel anlamda ulus devlet olarak önemli gelişmeler göstermesine rağmen, toplumda yaşanan sosyoekonomik, siyasi ve kültürel sorunlar nedeniyle zaman zaman yurttaşlık kurumunu güncelleştirme ihtiyacı duymuş ve dikkate değer adımlar atmıştır. Ancak tüm bunlara rağmen, özellikle Türkiye’de yaşanan kimlik sorunları yurttaşlığa yönelik eleştirileri artırmıştır. Bu bağlamda, özellikle kültürel hak temelli yurttaşlık yaklaşımının, liberal demokrat ve kimlik siyasetini önceleyen toplum kesimleri ve siyasi partiler tarafından benimsenerek politika ve hak taleplerine dönüştüğü görülmektedir.

Çok kültürlü yurttaşlık eksenindeki bu politika, hak talepleri ve söylemler, bir ulus devlet olan Türkiye Cumhuriyeti’nde; Türk, Kürt, Sünni ve Alevi kimliğine mensup bireyler/yurttaşlar tarafından algılanarak değerlendirilmektedir. Bu algı ve değerlendirmelerin Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığı kimliğinin inşası ve bu kimliğe aidiyet üzerinde olumlu veya olumsuz etkili olduğu gözlenmektedir. Konu ile ilgili araştırmalar (Çarkoğlu & Kalaycıoğlu, 2015; KONDA, 2006; Saraçoğlu, 2011; Tol, 2005; Yeğen, 2014) yurttaşlığın Türkiye’de genellikle tek bir etnisite ve mezhep bağlamında ele alındığını ortaya koymaktadır. Oysa konu daha geniş bağlamda, birden fazla etnik grubu ve mezhebi kapsayacak genişlikte ele alınabilir.

Türkiye’de Yurttaşlık, Kültürel Haklar ve Aidiyet adlı bu çalışma, yukarıda ifade edilen gözlem ve saptamadan hareketle tasarlanmıştır. Bu araştırma; farklı etnik ve mezhep gruplarına ait bireylerin kültürel hak talepleri konusundaki görüşlerini, bu taleplerin yurttaşlık kimliğinin inşasına etkilerini ve genel olarak yurttaşlığa yönelik yaklaşımlarını araştırır. Araştırmanın problemi şu şekilde ifade edilebilir: Türkiye’de farklı etnik ve inanç kimliklerine sahip bireylerin, kültürel haklar-yurttaşlık ilişkisi ve Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığına yönelik düşünce ve yaklaşımları nelerdir? Diğer bir ifadeyle, aktörlerin düşünce ve deneyimlerinden hareketle etnik ve inanç kimliklerinin yurttaşlık kimliği üzerindeki etkilerini anlayabilir miyiz?

Araştırmanın temel amacı, sahadan elde edilen verilerle Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarının ifade edilen bu sorulara yönelik yaklaşımlarını ve genel olarak Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığından memnuniyet durumlarını belirlemektir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1.Yurttaşlık

Sosyal bir varlık olan bireyler, yaşamlarını idame ettirebilmek için diğer bireylere gereksinim duymaktadırlar. Sürekli yenilenen bir ilişki ağı içerisinde bireylerin etkileşimlerini devam ettirmesi, toplumsal yaşam içerisinde uyulması gereken bazı kuralları gerektirdiği gibi bir düzen de gerektirmektedir. Siyasi bir yapılanmadan yoksun küçük gruplar açısından bu düzen, toplumsal norm ve değerlerle sağlanırken; siyasi bir mekanizmayı gerektiren daha büyük toplumsal gruplar açısından bu düzen, yönetenler ve yönetilenler arasındaki ilişkiyi kapsar ve bu ilişki en basit şekli ile üyelik temelinde şekillenir. Bu anlamda siyasi bir topluluğa üyelik olarak tanımlanan yurttaşlık, insanların bir arada yaşama gerekliliklerinin ister ulus devlet ister Antik Yunan şehir devleti olan polis şeklinde tanımlansın, bir yönetici mekanizma/devlet ile olan ilişkisini tanımlamaktadır.

Daha önce de ifade edildiği gibi, yurttaşlık siyasi bir topluluğa üyelik anlamında ilk kez Antik Yunan ve Roma İmparatorluğunda kullanılmıştır. Ulus devlet bağlamında ise geleneksel olarak yurttaşlık, modern yaşamın temelini oluşturan devlet ve bireyler arasındaki sosyal sözleşmeyi sağlamak için siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda genişletilmiş haklar ve sorumlulukların kavramsallaştırılmasıdır (Işın & Turner, 2002, s. 1-10). Bu kavramsallaştırma sonucunda, yurttaş olmak aynı zamanda ulusal sınırlar içinde etkin olan bir ulus devlet aracılığıyla örgütlenmiş hak ve sorumluluklar temelinde inşa edilmiş bir kimlik sahibi olmak anlamına da gelmektedir (Desforges, 2014, s. 551).

Antik Yunan ve Roma İmparatorluğu için geçerli olan yurttaşlık tanımlamaları, ulus devlet ile farklı bir nitelik kazanmıştır. Bu çerçevede, yurttaşlık kavramının ulus devlet açısından önemi, ulus devletlerin bireyleri yerel ve ulus öncesi topluluklara olan bağlarından kopararak kendi tekeline alması veya bu yöndeki tutumundan kaynaklanmaktadır. Bireylerin bütün aidiyetlerinden sıyrılarak yurttaşlık fikri etrafında birleştirilmesi, ulus olarak tanımlanan yeni bir topluluğun ve milliyetçilik olarak tanımlanan yeni bir siyasi egemenlik ideolojisinin yaratılmasını içermektedir. Bu nedenle ulus devlet açısından yurttaşlık; yeni ve siyasi olarak inşa edilmiş bir kimliği tanımlar, ulusal bir topluluğun üyesi kimliğiyle kimin içeride kimin dışarıda olduğunu belirler. Yurttaşlığın ulus devlet açısından bir başka önemi ise; yurttaşlığın topluluğun üyelerine bir dizi hak ve yükümlülükler getirmesidir (Gülalp, 2015, s. 12).

Yurttaşlığı sosyolojik açıdan, haklar ve görevler temelinde ilk kez tanımlayan T.H. Marshall (2000, s. 37), yurttaşlığı, toplumun üyelerine verilmiş bir statü ve aynı zamanda haklar ve görevler açısından da bireylerin tam bir eşitliğe sahip olması anlamında ele almıştır.

Marshall'ın hak temelinde açıkladığı yurttaşlık, modern kapitalizmin gelişimi ile şekillenen, medeni haklar, siyasi haklar ve sosyal haklar olarak tanımladığı üç eksenin bir araya gelmesi ile oluşmuştur. Medeni hakları oluşturan hak ve özgürlükler; bireysel özgürlük, konuşma özgürlüğü, düşünce ve inanç özgürlüğü, mülk edinme ve sözleşme yapma özgürlüğü ve adalet hakkıdır. Adalet hakkını diğer haklardan farklı kılan özellik; bireysel hakları, eşitlik ve hukuk temelinde güvence altına almayı amaçlamasından gelir. Marshall'a göre medeni hakları ilgilendiren ve bu hakların garantörü olan kurumlar hukuk mahkemeleridir. Siyasi haklar ise; siyasi topluma ve siyasi karar alma sürecine seçmen ve seçilen olarak katılmayı ifade eder ve bu haklar yerel yönetim meclisleri veya parlamento gibi kurumlar aracılığıyla somutlaşır. Sosyal haklar ise; yaşanan toplumun sahip olduğu standartlar ölçüsünde ekonomik refah ve sosyal güvenlik gibi haklara sahip olmak anlamına gelir ve eğitim ya da sosyal hizmet kurumları aracılığıyla yurttaşlar sosyal haklarını kullanabilirler (Marshall, 2000, s. 21).

Hak ve görevler bağlamında yurttaşlık değerlendirildiğinde, kültürel hakların Marshall’ın sınıflaması içerisinde mi değerlendirileceği yoksa Marshall’ın sınıflamasına mı eklemeneceği yurttaşlık ve haklar konusunda tartışmalı bir konudur. Örneğin, Delanthy (2002, s. 60), Marshall’ın sınıflaması doğrultusunda yurttaşlık haklarının tarihsel bir dönüşüm geçirdiğini ve kültürel yurttaşlığın da bu dönüşüm bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu dönüşümde küreselleşme ve postmodernizmin etkileri yadsınamaz birer gerçekliktir.

Birey ve devlet arasındaki ilişkide hak ve görevler açısından somutlaşan yurttaşlığın bir kimlik türü olarak değerlendirilmesi, yurttaşlığın sahip olduğu niteliklerin yanı sıra aidiyet duygusunu da barındırması ile ilgilidir. Yurttaşlık ilk bakışta bir devlete aidiyeti simgeler; bireye, devlete aidiyetten kaynaklı olarak bir takım hak ve ödevler içeren hukuki bir statü verir ve bu statü her devletin kendi yasalarınca belirlenir. Fakat yurttaşlık sorunu sadece yasal veya anayasal bir sorun değildir; bireyin topluluk içinde yer alma tarzı ve siyasi iktidarla ilişki tarzını da içerir (Bilgin, 1998, s. 47). Bu bağlamda hak ve sorumluluklardan daha fazlasını ifade eden yurttaşlık, aynı zamanda tanınma ve ait olma ile ilgili deneyimleri de içermektedir. Sosyal mekân, özdeşleşme-duygusal bağ ve ait olmanın siyasal değerleri yurttaşlık bağlamında aidiyet kavramıyla bağlantılı olarak ele alınır. Aidiyet sadece üyelikle, haklarla ya da görevlerle ilgili olmayıp aynı zamanda bu tür üyeliklerin uyandırdığı duygularla da ilgilidir. Aidiyet ve hak kavramları, yurttaşlığın unsurları olarak görülmekle birlikte her yurttaş için geçerli değildir ve aidiyetin gerçekleşebilmesi için, etnik köken, kültür, normatif davranış kalıpları ve değerlerden en az birinin olması gerekmektedir (Davis, 2006).

Öte yandan ulus devlet yapılanmasında devlet ile yurttaş arasındaki ilişkinin salt hukuki boyutunun vurgulandığı görülmektedir. Erol (1997, s.120)’e göre yurttaşlık, bireylerin toplumsal rolleri bağlamında iyi bir yurttaş olmanın gerektirdiği etik özelliklerden ibaret değildir. Yurttaşlık sadece belirli haklardan yararlanan ve hukukun koruması altında olan birey anlamına da gelmemektedir. Yurttaş, içinde yaşamını idame ettirdiği toplumun etik ve siyasal değerlerini benimseyen, bireyin farklı özne konumlarını birbirine eklememesini ve bu özne konumları arasında ayırım yapabilmesine olanak sağlayan bir ilkedir. Bu nedenlerden ötürü, yurttaşlığı sadece hukuki boyutu olan ve belirli haklardan yararlanan ve hukukun koruması altında olan birey olarak tanımlamak yanlış bir tanımlama olacaktır. Aynı zamanda yurttaşlığın hukuksal bir statü olarak sınırlandırılması, yurttaşlığı bir kimlik türü olarak değerlendirmeyi de zorlaştıracaktır.

Devlet ve birey arasındaki hukuksal bir bağ olan yurttaşlık tanımlaması yurttaşlığın en genel tanımıdır. Fakat bu bağ sadece hukuksal değil; sosyolojik, dinsel, siyasal, kültürel, ekonomik

ve sosyal gerçeklerle de ilgili olmakta ve onlardan soyutlanamamaktadır (Ünsal, 1998, s. 4). Bu açıdan yurttaşlık kavramının sosyolojik gerçeklikle ilintisi bağlamında, kültürle ilişkisi ve kültürel boyutu da önem taşımaktadır.

1.2.Kültür, Kültürel Haklar Ve Yurttaşlığın Kültürel Boyutu

Kültür, tarihsel ve toplumsal gelişim içinde insanların yarattıkları bütün maddi ve manevi öğelerin toplamı olarak tanımlanabilir. Teknik ilerleme, üretim, eğitim, bilim, edebiyat gibi güzel sanatların belirli bir toplumsal gelişme aşamasındaki düzeyini gösteren kültür, bu nitelikleriyle insan etkinliklerinin ürünüdür (Ozankaya, 1999, s. 152). İnsanların ürettiklerinin toplamı olması nedeniyle kültür tüm toplumlarda bulunmaktadır ve tüm toplumlarda kendine özgü özellikleri bünyesinde barındırmaktadır. Öte yandan kültürler arasındaki farklılıklara rağmen birtakım benzerlikler de bulunmaktadır. Bu bağlamda “değerler, inançlar, semboller, dil ve normlar” bütün kültürler için geçerli öğeleri oluşturmaktadır (Bozkurt, 2014, s. 93). Bu öğeler bireylerin kültüre adapte olmasını sağlar. Bu bağlamda kültür kavramı, yurttaşlık gibi bireyin topluma aidiyet duygusu geliştirmesinde oldukça etkilidir.

Yurttaşlığa ilişkin kültürel hak taleplerinin kültürün öğeleri bağlamında cereyan ettiğini ve aidiyet duygusu ile bağlantılı olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu açıdan, yurttaşlığın kültürel boyutunu, yurttaşlık hakları bağlamında, bireyin bir topluma aidiyet hissetmesi, ortak değerleri paylaşması ve toplumun kültürel normlarına uyum sağlaması şeklinde ifade edilebiliriz.

Ancak bireyin toplumun kültür ve normlarına uyma süreci tarihsel olarak değişmektedir. Örneğin, kültürler ve toplumlar özellikle 1980 sonrası dünyada ciddi bir değişim geçirmiştir. Bu değişim üzerinde özellikle küreselleşme ve postmodernizmin etkili olduğu ileri sürülmektedir. Nitekim Turner’e göre (2015, s. 415), yurttaşlığın kültürel boyutu postmodernizmin neden olduğu kültürel parçalanma ve benzeşim/simülasyon analizi etrafında, siyasal bir belirsizliğin olduğu bir bağlamda yurttaşlık çalışmalarının asli bir bileşeni durumuna gelmiştir. Bu nedenle yurttaşlık ve onun kültürel boyutu arasındaki tartışmalar son yıllarda siyasal söylemdeki en çarpıcı tartışma konularından birini oluşturmaktadır. Bu tartışmalar, temelde kültürel talepler ve kimlik arasında yaşanmaktadır. Dünya genelinde herhangi bir ulus devletin üyesi olan yurttaşların kültürel talepleri eğitim, gelenek, din ve dil yoluyla kültürel kökenin sürdürülmesi ve farklılıkların pozitif onayı ile ilgilidir (Miller, 2002, s. 231). Bireylerin kültürel farklılıklarının toplumsal ve siyasal arenada onaylanması talebi olan kültürel haklar talebi, insanlığın tümü için evrensel talepler değil; birçok farklı talepleri bünyesinde barındıran

ve bireylerin temel ilgi alanlarını yaralamayan haklar olarak düşünölmelidir. Bazı hukuk ve hükümet politikalarından muafiyet, dil biliminin yapılanmasına yardımcı olunması, eğitim ve kültürel aktiviteler bu talepler arasındadır (Ergil, 2010, s. 28).

Rosaldo’ya göre (1994, s. 402), kültürel yurttaşlıkta homojen olduğu varsayılan ulus devlet içerisinde farklılıklar ön plandadır ve kültürel yurttaşlık demokratik bir yönetim şeklinde yurttaşlığın katılımcı unsuruna kültürel hak talepleri doğrultusunda vurgu yapar. Kültürel hak taleplerine paralel olarak, demokratik yönetim her ne kadar sosyal adaletin tüm yurttaşlar için eşit olduğunu savunsa da potansiyel olarak ırk, din, sınıf, cinsiyet veya cinsel yönelim gibi farklılıklar belirli insanları daha az eşit veya diğerlerine göre toplumsal yaşam içerisinde daha düşük statüde yapmak için kullanılabilir. Bundan dolayı, ulus devlet ve kültürel yurttaşlık arasında birbirlerinin varlığını tehdit unsuru olarak gören bir çatışma mevcuttur (Stevenson, 2001, s. 2).

Ulus devlet içerisinde yurttaşların devlet karşısında sahip oldukları resmi hakları temele alarak düzenlenen yurttaşlık kurumunun haklar vurgusu, yurttaşlık ile kültür ilişkisi noktasında kültürel aidiyetin yarattığı maddi sorunlar ile ilgilidir. Bu nedenle özellikle güçlü katılımı savunan, yurttaşlığın aktif görüşüne karşı pasif görüşün egemen olduğu cumhuriyetçi gelenek içerisinde yurttaşlığın kültürel boyutu çok fazla ilgi çekmemiştir. Haklar boyutuna vurgu nedeniyle liberal yurttaşlık anlayışı yurttaşlığın kültürel boyutunun tartışıldığı, kültürel aidiyetin sosyal dışlanma ya da asimilasyon gibi uygulamalarla çözüm arandığı bir tartışma zemini yaratmıştır (Putnam, 1999).

Öte yandan ister liberal ister gayri liberal olsun, ulus devletin inşa ettiği ve ortak haklar temeline dayalı geleneksel yurttaşlık modeli ulusal bütünleşmeyi sağlayabilmek bağlamında farklılıkların minimize edilmesi amacını taşımaktadır. Ortak yurttaşlık hakları ve ulusal bütünleşme arasındaki bu organik bağ; kadınlar, siyahlar, yerli halklar, etnik ve dini azınlıklar, eşcinseller gibi grupların yurttaşlık haklarına sahip olmalarına karşın marjinalleştirilmiş ya da damgalanmış hissetmeleri ile aşınmıştır. Bu gruplara üye bireylerin kendilerini marjinal hissetme nedenleri ise; sosyoekonomik statüleri nedeni ile değil, farklılıkları nedeniyledir (Kymlicka, 2016, s. 457). Farklılık duygusu nedeni ile dışlanma ya da marjinal hissetme yurttaşlık bağlamında hak talebini de beraberinde getirmektedir. Nitekim yurttaşlık, yurttaş olan bireylerden devlete ve topluma karşı beklenen görev ve yükümlölüklerin yanı sıra yurttaşların haklarını da kapsamaktadır. Bu haklar arasında azınlık hakları ya da çok kültürlölüğe dair haklar da bulunmaktadır (Kadıoğlu, 2012, s. 29).

Yeryüzünde çok az sayıda toplum homojen bir yapıya sahiptir. Nitekim günümüzde çok daha fazla sayıda toplum, varlığını devam ettirmek isteyen kültür topluluklarını içinde barındırarak çok kültürlü bir yapıya doğru evrilmiştir (Taylor, 1996, s. 70). Örneğin, Kymlicka (2015, s. 26)'a göre, günümüz küresel dünyasında, çok az ülkede yurttaşlar aynı dili konuşmaktadır ve aynı etnik-ulusal gruba aittir. Dil, kültür ve etnisite çeşitliliği, ulus devlet bünyesinde bulunan ve nicelik olarak azınlık ya da çoğunluk olarak tanımlanan grupları, “dil hakları, bölgesel özerklik, siyasi temsil, müfredat değişikliği, toprak iddiaları, göç ve yurttaşlığa kabul politikaları” gibi meseleler başta olmak üzere, ulusal marş ya da resmî tatil gibi ulusal sembollerde giderek daha fazla karşı karşıya getirmektedir.

Çoğunluk ve azınlık olarak sınıflandırılmış grupları karşı karşıya getiren olgu; küreselleşme süreci ile birlikte kültürel farklılıkların tanınması ve hak talebi bağlamında çok kültürlülük olgusudur. Çok kültürlü toplum, iki ya da daha fazla kültürel topluluğu içeren toplumdur. Çok kültürlü toplumsal yapı, kültürel çeşitliliğe her biri değişik biçimler alabilen iki farkı yoldan tepki geliştirebilir. İlk tepki şekli; kültürel çeşitliliğin hoş karşılanması, kültürel taleplere saygı gösterilmesidir. İkinci tepki şekli ise; kültürel çeşitliliğe sahip toplulukların tamamen ya da önemli ölçüde ana akım kültüre dahil edilmeye çalışılmasıdır. İlk durum, çok kültürcülük olarak tanımlanır, ikinci durum ise tek kültürlülüğe yönelimdir. Her ikisinde de çok kültürlü bir toplum yapısı olmasına karşın bunlardan sadece biri çok kültürcüdür. Çok kültürcülük ve çok kültürlü toplum kavramları kültürel çeşitliliği vurgular. Çok kültürcü kavramı ise, çok kültürcülüğe yönelik normatif bir tepki anlamına gelmektedir (Parekh, 2002, s. 6).

Ulus devletin yurttaş temelli ulus ve etnik ulus arasındaki ayırım gereği ırk ya da rengi fark etmeksizin herkesi ortak bir kültürde buluşturması neticesinde inşa ettiği yurttaş temelli ulus anlayışı (Kymlicka, 2015, s. 61) yerine çok kültürcülük, ulus devlet yapılanmasının yurttaşlık kategorisi altında homojenleştirdiği ve kültürel aidiyetlerinden soyutladığı “kimlik”i doğal ve gerçek bağlarından koparmadan yeniden tanımlayarak siyasal sistemin merkezine devleti değil bireyi almayı öngörür (Ergil, 2010, s. 34).

Öte yandan bireyin siyasal sistemin merkezine alınmasının neden olacağı bazı olası sonuçlar nedeni ile çokkültürlülüğün eleştirildiği görülmektedir. Yurttaşlığın farklılaştırılması, onu Antik Yunan yurttaşlığına geri götürecektir. Antik Yunanda imtiyazlı grupların sahip olduğu yurttaşlık, günümüzde tüm toplumsal kesimleri kapsamaktadır. Günümüzde yurttaşlığın tüm farklılıkları kapsayan bir üst kimlik gibi işlev gördüğünü söylemek mümkündür. Oysaki çokkültürlülük ile yurttaşlığın kültürel haklar noktasında farklılaşması onun kapsayıcılığa zarar verecek ve toplumsal ayrışmaya neden olacaktır (Kukathas, 1993, s. 156; Kristeva, 1993, s. 7).

2. Yöntem

Bu araştırmada nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılmıştır. Nitel araştırma yönteminin kullanılmasının temel gerekçesi katılımcıların düşüncelerini, deneyimlerini, algı ve duygularını ortaya çıkarmaktır.

2.1 Araştırmanın Türü

Bu araştırma karakter itibarıyla açıklayıcı değil, aktörlerin düşünce, deneyim ve gözlemlerini betimleyerek anlamayı amaçlayan, anlayıcı bir araştırmadır. Araştırma değişkenler arasında korelasyon türü ilişkiler kuran genelleyci değil, durum saptamayı ve farklı görüş ve yaklaşımları ortaya koyan yorumlayıcı bir niteliğe sahiptir.

2.2 Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu, Diyarbakır’da ikamet eden Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığı statüsüne sahip Türk ve Kürt bireyler ile dini anlamda Sünni ve Alevi mezhep gruplarına üye bireyler oluşturmaktadır.

Çalışma grubu Diyarbakır’da yaşayan 24 Türkiye Cumhuriyeti yurttaşdır. Çalışma grubu, 13 Türk ve 11 Kürt katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcıların mezhep dağılımı ise 14 Sünni ve 10 Alevi şeklindedir. Çalışma için Diyarbakır’ın tercih edilme nedeni şu şekilde ifade edilebilir: Bilindiği üzere Diyarbakır, yoğun göç almış ve göçle büyümüştür; Diyarbakır içinde bulunduğu bölge (Güneydoğu Anadolu) ve kendi çevresinden göç almıştır. Bu bağlamda Diyarbakır homojen ve Kürt nüfusun yoğun olarak yaşadığı bir şehir özelliğine sahiptir. Diyarbakır, ayrıca Türkiye’de son 30-35 yıldır “Kürt meselesi” etrafında tartışılan kimlik sorunlarının da merkezi noktalarından birisidir. Türkiye’de kimlik odaklı sorunların çözümü için bu kentin bir laboratuvar özelliğine sahip olduğu söylenebilir. Bu bağlamda kentte Türk, Kürt, Sünni veya Alevi olmak kimlik sorunlarını anlamak açısından önemlidir.

2.3 Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış görüşme (mülakat) ve gözlem tekniği ile elde edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğini kullanma nedeni, nitel araştırmalar açısından veri toplamanın görüşmecilerin problemi tecrübe ettikleri alanlarda, doğrudan kişilerle görüşerek ve bağlamın içerisinde hareket ederek gerçekleştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Veri toplama sürecinde araştırmacı, ayrıca gözlemlerde bulunarak notlar almıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler ve gözlem notlarından oluşan veriler kodlanarak kategori ve temalara ulaşılmıştır. Nitel araştırma sürecinde, araştırmacının odak noktası ilgili araştırma

konusuna ilişkin görüşmecinin bakış açısı ve anlamlandırma sürecidir (Creswell, 2014, s. 185-186).

Araştırma 2021 yılının Kasım-Ocak aylarında, Diyarbakır merkezde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın uygulama aşaması sürecinde ilk olarak katılımcılarla irtibat kurulmuş ve çalışmanın konusu ve amaçları hakkında onlara bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın veri analizi kısmında, hem betimsel hem de içerik analizi birlikte kullanılmıştır. Betimsel analizin tercih edilme nedeni; bu analiz yaklaşımının da temel amacın görüşme ve gözlemler sonucunda elde edilen verilerin düzenlenip yorumlanmasına olanak sağlamasıdır. Bu analiz yaklaşımı bulgular arasında neden sonuç ilişkisini, verileri önceden belirlenmiş temalara göre sınıflandırıp özetledikten sonra yorumlayarak kurar (Yıldırım&Şimşek, 2021, s. 224). Bu açıdan yurttaşlığın farklı boyutlarının yurttaşlık kimliğinin inşasındaki etkisi katılımcılardan elde edilen verilerin önceden belirlenmiş temalar bağlamında sınıflandırılarak özetlenmesi ve ardından yorumlanması ile belirlenmeye çalışılmıştır. Betimsel analizin birbirini izleyen dört aşaması bulunmaktadır. Bunlar; “Betimsel Analiz İçin Bir Çerçeve Oluşturma, Tematik Çerçeveye Göre Verilerin İşlenmesi, Bulguların Tanımlanması ve Bulguların Yorumlanması” aşamalarıdır (Karataş, 2015, s. 73). Bu nedenle, çalışmada betimsel analiz tekniği çerçevesinde, öncelikle kavramsal aşamada çalışmanın çerçevesi oluşturulmuş ve elde edilen veriler gözden geçirilerek anlamlı veriler düzenlenmiştir. Bu amaçla transkripsiyonlar yapılarak veriler düzenlenmiş ve devamında ele alınacak bulgular tanımlanarak elde edilen anlamlı veriler yorumlanmıştır. Verilerin sunumunda yüzde (%) oranlar kullanılmıştır. “Nitel araştırmalarda bu türden nicel verilerin kullanılması nitel araştırma mantığıyla çelişmez. Çünkü bu türden sayı veya oranlar ilişki aramaya yönelik değildir” (Yıldırım & Şimşek, 2021).

Görüşmeler sırasında yapılan ses kayıtlarının transkripsiyonu sonucu elde edilen veriler MAXQDA (MAXQDA programı için bkz. <http://www.maxqda.com/lang/tr>) programına aktarılmış, ardından görüşme sorularına paralel olarak hazırlanan temel ve alt kategoriler oluşturulmuştur.

2.4 Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma Diyarbakır kent merkezinde yaşayan Türk, Kürt, Sünni ve Alevi yurttaşlarla sınırlıdır.

3. Bulgular ve Tartışma

3.1 Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri

Diyarbakır merkezde ikamet eden katılımcıların sosyodemografik özellikleri; yaş, cinsiyet, eğitim, gelir düzeyi, meslek, ikamet edilen yer, doğum yeri, etnik ve mezhep kimlikleri bağlamlarında analiz edilmiştir. Katılımcıların sosyodemografik özellikleri şöyledir:

Katılımcıların yaş dağılımları 29-73+ grubu arasındadır. Yaş ortalamaları 46,91’dir. Katılımcıların %41,66’sı 25-40, %33,3’ü 41-56, %20,83’ü 57-72 ve %4,16’sı 73 ve üzeri yaş aralığındadır.

Çalışma grubunu oluşturan 24 katılımcının 10’u kadın, 14’ü erkektir. Katılımcıların %37,5’i lisans düzeyinde eğitime sahipken, %20,83’ü lisans üstü, %16,66’sı lise, %8,33’ü ortaokul, %8,33’ü ilkokul, %4,16’sı ön lisans düzeyindedir. %4,16’sı ise okuryazar değildir.

Araştırmaya katılanların %20,83’ü 0-3000 TL arası, %50’si 3001-6000 TL, %16,66’sı 6001-9000 TL, %12,5’i 9001 TL ve üzeri gelir seviyesine sahiptir. TÜİK 2020 verilerine göre, yoksulluk sınırı 9.915,45 TL olarak belirlenmiştir (TÜİK, 2020). Araştırmaya katılanların %50’si memur, %29,16’sı esnaf, %16,66’sı emekli, %4,16’sı işsizdir. Bu bulgular katılımcıların çoğunluğunun memur olduğunu göstermektedir.

Araştırmaya katılan 18 görüşmeci Diyarbakır doğumluyken 6 görüşmecinin doğum yerleri başka şehirlerdir. Çalışma grubunun etnik kimlik dağılımı ise şu şekilde gerçekleşmiştir: 13 Türk, 11 Kürt. Çalışma grubunun mezhep kimliğinin dağılımı ise 14 Sünni ve 10 Alevi şeklindedir.

3.2 Türkiye Cumhuriyeti Yurttaşlığı Ve Kültürel Haklar

Bilindiği üzere, siyasi haklar kadar kültürel haklar da devlet ve vatandaş arasındaki ilişkinin önemli bir ögesidir. Bu açıdan farklı etnik ve mezhep gruplarına üye bireylerin kültürel hak taleplerinin Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığı tarafından sağlanıp sağlanmadığı yurttaşlık kimliğinin inşası ve benimsenmesinde önemlidir. Bu bağlamda katılımcılara; “Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığı kültürel haklarınızı sağlayabiliyor mu? Bu konuda neler söylersiniz?” sorusu sorulmuştur. Katılımcılarından %52,6’sı Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığının kültürel haklarını sağlamadığını ifade ederken %47,4’ü sağladığını belirtmiştir. Katılımcılardan Alevi Kürtlerin tamamı, Alevi Türklerin ve Sünni Kürtlerin %60’ı, Sünni Türklerin ise %16,7’si Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığının kültürel haklarını sağlamadığını belirtmiştir. Türkiye

Cumhuriyeti yurttaşlığının kültürel haklarını sağlamadığını ifade eden katılımcıların cevaplarından seçilen kapsayıcı örnekler aşağıda sunulmuştur.

“...Hayır, hayır, hayır, hayır... Hayır. Bu konularda devlet çok geri... Maalesef böyle yani... Mesela Kürtlerin ana dilde eğitimi kabul edilmedi. Mesela Aleviliğin de ister seçmeli ders ister başka bir şekilde tamamen eğitim müfredatı içerisine yerleştirilmeli bence... Ama ben herhalde 57 senedir duymadım. Ama yarın duyar mıyım? Onu bilmiyorum... Babalarımız da görmedi herhalde böyle bir şey. Bu anlamda devletin vatandaşlarına bu anlamda ayrımcı davrandığını görüyorum. Ya ben bakarken de bazen devleti Sünni devlet gibi görüyorum aslında. Öyle bakıyorum ama öyle olmamalı... Çünkü eğitimden fazla bütçenin ayrıldığı diyanete ayrıldığı bir ülke Sünni şimdi... Diyanetin içerisinde de din işlerinde Aleviler yoksa bu ülkede Hristiyanlar yoksa bilmem neler yoksa bence o Sünni devlet anlayışıdır. Ben öyle bakıyorum.” (K3, Alevi Kürt, 57 Yaşında, Erkek).

“...Ya bana göre belli ölçülerde sağlayabiliyor ama tam bir ölçü sağlanabiliyor diyorsanız, sağlanamıyor. Mesela örneğin, hani Kürtçenin konuşulması siyasi olarak görünürken ama Kürtçenin konuşulması kimseye zarar verecek bir şey değil. Yani hani zaten hani bu saatten sonra kimse gelip bir Kürt devleti kurulsun istemiyor en azından ama insanlar sokakta kendini hangi dilde rahat ifade edebiliyorsa o dilde kendini ifade ettiğinde insanlar şöyle bir dönüp bakmasın. Uzaylı gibi ne konuşuyor bu, diye bakmasın istiyoruz. Yani, bunu ülkece istiyoruz. Özellikle hadi biz genç kuşaklar yine buna aşmış durumdayız ama annelerimiz, babalarımız ya da anneannelerimiz, babaannelerimiz Türkçe bilmiyorlar. Hani yaşamamışlar. Köyde büyümüşler. Okula gitmemişler. Okuma yazma bilmiyorlar. Kendilerini öyle ifade edebiliyorlar ama batıya gidince bunun çok büyük sıkıntısını yaşıyorlar gerçek anlamda. En azından kendilerini özgürce ifade etsinler, ettiklerinde de şiddete maruz kalmassınlar. Bunun birçok örneğini batıda Kürtçe konuşuldu diye şiddete maruz kalan birçok kişi gördük. Cinayet ile sonuçlananlar bile dahi var. Alevilik de önemli. Eskiden olduğu gibi gizli gizli yapılan cemler yok, büyüklerimize göre daha şanslıyız ama çocuklarımız hala okullarda din derslerine girmek zorunda. Sünniliği öğrenmek zorunda. Alevi sonuçta. Cem evlerimiz ibadethane sayılmıyor. Bunlar yokken kültürel haklarımızı sağladığını söylemek de zor.” (K13, Alevi Kürt, 29 Yaşında, Kadın).

“...Yok, hayır sağlayamıyor maalesef... Bugün en basitinden benim oğlum 18 yaşında, 3 yaşında da bir oğlum var. Kur'an-ı Kerim dersi eğer verilebiliyorsa benim oğluma cem ile ilgili ya da Alevilik ile ilgili bir derste verilebilir ya da Kürt bir insana Kürt kitabı altında Kürtçe eğitim verilebilir. Böyle özgür olabilir yani.... Ben mesela şu an şunu özellikle söyleyeyim; oğluma Alevi olduğum için oğluma baskı yapıp sen de Alevi olacaksın diye asla baskı yapmam. Bu yani dinle insanların çocukların beynine girmek bana göre çok yanlış... 18 yaşındaki bir çocuğun ne günahı olabilir ki? Oysaki bakın etrafınıza kız çocuğu dünyaya gelmez başörtü örttürüyorlar. Ne günahı olabilir ki? O masumdur bana göre... Bize göre, Alevileri göre... Günahsızdır.” (K20, Alevi Türk, 40 Yaşında, Kadın).

“...Sağlayamıyor. Yani misal olarak; 10 hanelik bir köye cami yapıyor. Ona imam atıyor. Maaşını veriyor. Dedelere maaş vermiyor. Bizim dedemiz yok burada mesela, cem evimiz de yok. Cem evi kurulmuş ama yöneten yok. Cem evi yani bir dayımgil bir yer kurmuşlar ama yöneten yok. Yani o suç devlette değil. Yani kendimizde de hatayı bulmamız lazım ama çoğunluk devlette.” (K16, Alevi Türk, 63 Yaşında, Erkek).

“...Yok hayır sağlamıyor. Yani vatandaş olarak aslında bir eğitim hakkım var. Verilmiyor. İşte bir kendi dilimde, kendi anadilimde gidip hizmet alma hakkım var. Sağlanmıyor ki bunlar

daha çok problem olarak karşıma çıkıyor. Eğitimi veriyor ama dil bana ait değil. Ücretsiz eğitim hakkım var, doğru... Devlet vatandaş olarak bana bunu sağlıyor ama benim olmayan bir dilde... Bazı hakları sağlıyorsa bazılarını vermiyor devlet bize.” (K15, Sünni Kürt, 40 Yaşında, Erkek).

“...Kültürel, yok sağlamıyor... (Düşünüyorum) yani aslında daha çok yani ben şöyle düşünüyorum: bütün bu eğitim yani kültür, kültürel eğitim de buna dâhil olmak üzere genelde elit kesimin ve ne derler ona? Paralı kesimin daha çok sahip olduğu bir şey bu... Yani o imkânlara daha çok sahip olabiliyor. Ne yazık ki ekonomik yönden düşük gelirli insanlar kültürel hiçbir faaliyeti o kadar da yani onlar kadar katılamayabiliyor çünkü hepsi eşit imkânlar sunulmuyor kültürel açıdan dolayısıyla bu noktada... Yani maddi imkân ne kadar fazla ise kültürel haklar da o kadar çok olduğunu düşünüyorum.” (K14, Sünni Kürt, 26 Yaşında, Kadın).

“...Evet, yeterli değil. Emekli maaşıma verilen zam, komedi. Sanki dilenciye verir gibi... (sitem etti) Enflasyonu yalan söylüyorlar ona göre de emekli maaşıma zam yapıyorlar. Yetmez mi? Kültürel hak illa kendi dilini konuşmak mı? Kendi dilimi konuşuyorum ama zenginlerin faydalandığı birçok şeyden faydalanamıyorum, maaş yetmiyor tatile gidemiyorum.” (K11, Sünni Türk, 70 Yaşında, Kadın).

Katılımcıların Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı olmanın kendilerine kültürel hakları yeterince sağlamadığına yönelik görüşleri genelde dört kategoride toplanmaktadır. Bunlar; anadille ilgili sorunlar ve talepler, inanç/mezheple ilgili sorun ve talepler, eğitimle ilgili sorun ve talepler ve ekonomik sorunlar ve talepler. Anadil sorunları ve talepleri Kürtçe öğrenim, Kürtçe eğitim ve Kürtçe konuşmak konularında toplanmaktadır. İnanç odaklı sorun ve talepler ise Alevilik etrafında toplanmaktadır. Aleviliğin ders olarak okutulması, cem evleri inşası ve yönetimi, cem evleri yaşayının kaldırılması ve dedelere maaş bağlanması, bu sorun ve talepler arasında yer almaktadır. Ekonomik sorun ve talepler daha çok gelir ve maaş yetersizliği ve enflasyon konularında toplanmaktadır. Eğitim sorun ve talepleri ise eğitimde fırsat eşitsizliği ve eğitimin paralı olması etrafında yoğunlaşmaktadır.

Konu etnisite ve mezhep faktörüne göre değerlendirildiğinde Alevi Kürt katılımcıların, çoğunlukla anadilde eğitimi ve Kürtçe konuşmanın serbest olmasını talep ettiği söylenebilir. Ayrıca katılımcılar, Alevilik bağlamında Cem evlerinin ibadethane statüsüne sahip olmaması, Alevi öğrencilerin katılmak zorunda olduğu zorunlu din dersi, Diyanet İşleri Başkanlığında Sünni mezhep dışında farklı din ve mezheplerin temsilcilerinin olmaması gibi nedenler ile Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığının kültürel haklarını sağlamadığını ifade etmiştir. Alevi Türk katılımcılar, Sünni sayının az olduğu bölgelere dahi cami yapıldığını ve imam atandığını fakat Alevi sayısının fazla olduğu yerlere cem evi yapılmadığını, yurttaşların kendi çabaları sonucu yapılan Cem evlerinde ise dedelerin bulunmadığını ifade ederek zorunlu din dersi üzerinde

durmuşlardır. Ekonomiden kaynaklı kültürel haklara sahip olamadıklarını belirten Sünni Kürt katılımcılar, bu durumun yanı sıra devletin eğitim hakkı sağladığını fakat anadilde eğitim hakkı sağlamayarak bazı hakları yurttaşlara verirken bazı hakları vermediğini ifade etmiştir. Sünni Türk katılımcı ise kültürel hakların kapsamının sadece ana dil olmadığını ifade ederek sosyokültürel faaliyetlere katılımın da kültürel hak kapsamında olduğunu ifade etmiş ve bu anlamda kültürel haklardan faydalanamadığını belirtmiştir.

Katılımcılardan Sünni Türklerin %83,3'ü, Sünni Kürtlerin ve Alevi Türklerin %40'ı, Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığının kültürel hakları sağladığını ifade etmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığının kültürel hakları sağladığını belirten katılımcıların cevaplarından seçilen kapsayıcı örnekler aşağıda sunulmuştur.

“...Kültürel haklarımızı gayet tabii sağlayabiliyor. Biz Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıyız. Bütün Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının kullandığı haklarının hepsini kullanma hakkına sahibiz yani. Devlet siz doğudasınız, doğu Kürt'tür deyip batıdakiyle aynı haklara sahip değilsiniz demiyor bize. Onlar ne hakka sahipse biz de burada aynı hakka sahibiz.” (K6, Sünni Türk, 80 Yaşında, Erkek).

“...Şu anda sağlıyor sanki... Sokakta Kürtçe konuşma, Kürtçe müzik... Şimdi devletin kanalında Kürtçe var. Devletin denetiminde ama var. Eskiye bakınca bunlar iyi şeyler. Bir nesle Kürtçeyi unutturdular, Kürtçe konuşmayı unutturdular ama yine de iyi şeyler yani. Belki daha da iyi olur.” (K8, Sünni Kürt, 56 Yaşında, Kadın).

“Evet. Evet... Bence sorun yok... Ben çocuklarıma evde Kürtçe öğretiyorum, okulda da Türkçe. İkisi de bizim dilimiz. Biz çocukken Kürtçe konuşmak yasaktı. Ancak evde, kendi aramızda konuşurduk. Şimdi öyle değil. Müziklerimiz var, halaylar, oyunlar.” (K9, Sünni Kürt, 41 Yaşında, Erkek).

“...Şimdi sağlıyor. Evet. İbadet oluyor yani. Şimdi mesela örnek vereyim: Bir Müslüman diyelim. Herkes hepimiz Müslümanız... Bir gün bir namaz saati gelmişse, bir sokak ortasında ceketini çıkarıp namazını kılabiliriz biz de onu yapabiliyoruz yani... Kimse ondan yana sıkıntı yok.” (K17, Alevi Türk, 45 Yaşında, Erkek).

Yukarıdaki açıklamalara göre Sünni, Alevi, Türk ve Kürt katılımcılar, yurttaşlık hakları bağlamında herhangi bir kısıtlamaya maruz kalmadan tüm yurttaşlarla eşit haklara sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların bu konudaki görüşleri, “Kürtçe öğrenebilmek, Kürtçeyi serbestçe konuşabilmek, Kürtçe müzik yapabilmek, devlet ayrımcılık yapmıyor, inancıma göre ibadet edebiliyorum, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmanın tüm haklarına sahibim” şeklindedir. Bazı katılımcılar, Amerika'nın uyguladığı çok kültürlülük politikaları ile yurttaşları arasında eşitliği sağladığını belirterek mevcut hükümetin de çok kültürlü bir politika izlemesini talep etmektedirler. Sünni Kürt katılımcılar, geçmişte anadilde konuşmanın dahi

yasak olduğunu, günümüzde bu durumun ortadan kalktığını, Kürtçeye karşı yasakların yumuşadığını ifade ederek bu durumun geleceğe dair umutlarını arttırdığını belirtmiştir. Alevi Türk katılımcılar ise ibadetlerinin özgürce gerçekleştirmelerinden yola çıkarak Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığının kültürel hakları sağladığını ifade etmiştir.

3.3 Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığından memnun ve mutlu olma durumu

Yurttaşlık kimliğinin inşasında, bireylerin üyesi oldukları ulus devletle duygusal bağları önemli bir etkidir. Bu nedenle katılımcılara; “Türkiye Cumhuriyeti yurttaşım ve bundan dolayı mutluyum” ifadesine katılır mısınız? Bu konudaki düşünceleriniz nelerdir?” sorusu sorulmuştur. Katılımcıların %85’i Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı olmaktan mutluluk duyduklarını belirtirken %15’i mutlu olmadıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcılardan Alevi Kürtlerin tamamı, Alevi Türklerin %83,3’ü, Sünni Türklerin %80’i ve Sünni Kürtlerin %60’ı Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı olmaktan mutlu olduklarını belirtmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı olmaktan mutlu olduklarını belirten katılımcıların cevaplarından seçilen kapsayıcı örnekler aşağıda sunulmuştur.

“... (Düşünüyör) Mutluyum. (Tereddütle cevapladı) Evet, başka ülkeye gitme girişimim olmadı, bazen gitmek de istiyorum, çocuklar için. Gitsem daha iyi şartlarımın olacağını da biliyorum ama bir girişimim olmadı.” (K3, Alevi Kürt, 57 Yaşında, Erkek).

“... Yani mutluyum. Şu şekilde... Eskisi kadar olmasa da... Eskisi kadar mutsuz değilim en azından... Böyle söyleyeyim. Eskiden daha mutsuzduk belki de Türk halkı olarak... (Düşünüyör) ya da Kürtler olarak daha mutsuzduk. Şu anda tabii ben yine belki o devirlere denk gelmedim ama bizden önceleri daha mutsuzdu, diye düşünüyorum. Ama şu an biz daha mutluyuz bu anlamda... Verilen bazı haklarla, yapılan bazı özveriler ile beraber şu an daha mutlu olduğumu düşünüyorum.” (K13, Alevi Kürt, 29 Yaşında, Kadın).

“... Kesinlikle evet... Evet, memnunum. Zaman geçtikçe düzeliyor bir şeyler. Eskiye oranla daha iyi. Daha da iyi olacaktır. Mesela eskiden cemlerimizi bile gizli yaparken şimdi cemlerimizi rahat yapıyoruz. Cem evlerinin elektrik faturaları dedik, devlet cem evi, cami gibi değil dedi. Bu da değişecektir diye umuyoruz. Ya da mesela Kürtçe. Konuşmak yasaktı eskiden, şimdi üniversitelerde bölümleri var. Daha da iyi olacaktır” K37, Alevi Kürt, 47 Yaşında, Kadın).

“... Kendi vatanımdayım ve kendimi hür hissediyorum. Buranın vatandaşı olarak kendimi başka bir ülkede düşünsem; hayal ettiğimde kendimi bu kadar hür olmam herhalde. Bizim ülkemiz olduğu için burada daha fazla hakka sahibim, burada vatandaş olarak yapabileceklerim daha fazla, ben buranın vatandaşı olduğum için bana sağlanan haklar daha fazla. Cemlerimiz mesela. Bizi kabul etmiş devlet, eskiden taaa dedelerimiz zamanında bizi istemezlerken, bizi kiliseler gibi görürken şimdi öyle değil.” (K17, Alevi Türk, 45 Yaşında, Erkek).

“... Tabii, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmaktan gurur duyarım. Biz Türk’üz burası da bizim vatanımız.” (K6, Sünni Türk, 80 Yaşında, Erkek).

“... Tabii ki, sonuna kadar mutluyum. Mesela iyi bir sağlık sistemimiz var, yurt dışında bu yok. Benim kızım gitti Amerika’ya. Burada ücretsiz muayene var, orada yokmuş. Devlet bedava bakıyor burada. Eğitim kötü, geçim derdi var ama gene de mutluyum. Kızım dedi ki mesela orada zenciler de vatandaş olmasına rağmen vatandaş değilmiş gibi görülüyorlarmış, beyazlar kadar makbul değilermiş. Burada öyle değil mesela, bir Kürtler, ne bileyim Lazlar... Böyle şeyler yok onlar için. Mesela orada polis gidiyor vatandaşın boğazına çöküyor, dövüyor, öldürüyor ondan sonra ülke ayağa kalkıyor. Burada öyle şeyler olmuyor. Mutluyum.” (K5, Sünni Türk, 35 Yaşında, Kadın).

“... Vatandaşlıyım, doğrucuyum... Mutluluk kelimesine gelince bazı yerlerde evet, bazı yerlerde hayır tabii ki... Evet olan yerler tabii ki bir devlette yaşıyoruz neticesinde. Aynı amaca hizmet eden... Neticesinde devlet hepimizin devleti... Katılmadığım konu ise herkese eşit şekilde bazı yasalar uygulanırsa daha iyi, hoş olur. Mesela eğitim hakkı örnek veriyorum ya da sağlık hakkı ya da işe girme konusunda herkese eşit seviyede davranırsa ya da sınavlar olsun KPSS... ÖSYM’nin yapmış olduğu tüm sınavlarda... Geçmişte mesela bazı 2010 yılında 2012 yılında sıkıntılar falan vardı. Bazı haklar olumsuz şekilde yorumlandı. Bununla ilgili şeyler olursa düzelmeler olursa daha iyi olur.” (K7, Sünni Kürt, 29 Yaşında, Erkek).

Yukarıdaki ifadeler genel olarak analiz edildiğinde, katılımcıların Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığından memnuniyetinin, “duygusal aidiyet” ve “sosyokültürel kazanımlar” kategorilerinde yoğunlaştığı söylenebilir. “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmaktan gurur duyuyorum, vatanım, kendimi hür hissediyorum, devlet hepimizin”... şeklindeki ifadeler yurttaşlığa duygusal aidiyet olarak değerlendirilebilir. “Sağlık hizmetlerinin iyi olması, sağlık ve eğitime ulaşmada eşitlik, Kürtçe yasağı gibi yasaklar kalktı, cem evleri konusundaki gelişmeler, bazı haklar verildi” gibi ifadeler yurttaşlıkla ilgili kazanımları göstermektedir. Katılımcıların ayrıca, “geçmişe göre daha memnunum, zamanla her şey daha iyi, daha da iyi olacak” gibi değerlendirmeleri de memnuniyetin zaman boyutunda arttığını/artacağını ortaya koymaktadır.

Katılımcıların görüşleri, etnisite ve mezhep faktörüne göre analiz edildiğinde, Alevi Kürt katılımcılar, yurt dışında yurttaşlık haklarının daha fazla olduğunu belirterek Türkiye’nin de son yıllarda yurttaşlık hakları konusunda ilerleme kaydettiğini belirtmişlerdir. Geçmişle karşılaştırıldığında özellikle son yıllarda kazandıkları haklar ile birlikte eskiye oranla Türkiye Cumhuriyeti yurttaş olmaktan daha mutlu olduklarını belirten katılımcılar gerek etnik gerekse de mezhepsel kimlikleri bağlamında karşılaştıkları zorlukların da zamanla çözüleceğini ümit ettiklerini belirtmişlerdir. Alevi Türk katılımcılar, ülkeye hissettikleri aidiyet bağlamında Türkiye Cumhuriyeti yurttaş olmaktan mutlu olduklarını ifade etmişlerdir. Türkiye

Cumhuriyeti yurttaşı olmanın kendilerine avantaj sağladığını ifade eden katılımcılar, başka ülkelerin yurttaşı olmaları durumunda bu avantajlardan faydalanamayacaklarını belirtmişlerdir. Mezhepsel boyutta geçmişte yaşadıkları dışlanma ve ibadetlerini gerçekleştirmenin zorluklarının günümüzde olmadığını belirten katılımcılar, bu anlamda yurttaşlık haklarının iyileştirileceğine inandıklarını ifade etmişlerdir. Sünni Türk katılımcılar, yurt dışındaki yurttaşlık hakları ve yurt dışında farklı etnik kimliklerin maruz kaldıkları ötekileştirmeden yola çıkarak Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı olmaktan duydukları mutluluğu ifade ederek yurttaşlık haklarının Türkiye’de daha fazla geliştiğini belirtmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığı kimliğine sahip farklı etnik kimliklerin aynı yurttaşlık haklarına sahip olması da katılımcıların dile getirdiği bir diğer noktadır. Sünni Kürt katılımcılar, Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı olmaktan mutlu olduklarını ifade ederek etnik kimlikleri nedeni ile zaman zaman maruz kaldıkları ötekileştirmenin bu mutluluk duygularını olumsuz etkilediğini de ifade etmişlerdir. Tüm yurttaşlar arasında eşitlik sağlanmasının Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığından duydukları mutluluğu arttıracak olması da katılımcıların üzerinde durduğu bir diğer noktadır.

Katılımcılardan Sünni Kürtlerin %40’i, Sünni Türklerin %20’si ve Alevi Türklerin %16,7’si Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı olmaktan mutlu olmadıklarını ifade etmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı olmaktan mutlu olmadıklarını ifade eden katılımcıların cevaplarından seçilen kapsayıcı örnekler aşağıda sunulmuştur.

“...Yok. Hayır. Mutlu değilim. Hani vardı ya anayasada Türkiye’de yaşayan herkes Türk’tür diye. Biz yıllarca böyle yaşadık. Yok sayıldık bu ülkede. Dilimiz engellendi, haklarımız verilmedi. İki dil öğrendik, bu bize zenginliktir ama yine de baskılandığımız gerçeğini değiştirmez. Mesela biz köydeyken asker geliyordu burada Hint keneviri var diye Hint keneviri olmayan tarlalarımızı yakıyordu. Kimse bizi dinlemiyordu, kimseye orada Hint keneviri yoktu, boşu boşuna yaktılar diyemiyorduk. Televizyon devletin televizyonu, gazete onun. Çıkıp desek de kimse bizi dinlemiyordu. O askeri önce devlet sandık, devlete öfkelenedik, sonra baktık onu yapan o asker. Sonra daha da bir akıllanınca baktık asker de devletle aynı kafadan. Biz böyle büyüdük... Şimdi eskiye göre daha iyi ama yaşananlar da ortada mesela Sur olayları oldu burada 2015’te. Yakıp-yıkıp yağmaladılar. Onlar da diyor onlar yaktı. Kim doğru söylüyor? (K15, Sünni Kürt, 40 Yaşında, Erkek).

“... Hayır. Mutlu değilim. (Gülüyor) Yani olanaklardan... Sonuçta herkes hayat standardının, hayat kalitesinin güzel olmasını ister. Bizim de yaşadığımız coğrafyada bu mümkün değil. Maddi yani. Aslında hem maddi hem manevi... Bence birçok sebepten kaynaklı birçok ülkeye göre gerideyiz, diye düşünüyorum ben. Bu yüzden mutlu değilim. Hani belli bir saat, yaştan sonra da bu hani birçok insan için geçerli ülke değiştirip yeni bir hayata adapte olmak da zor olduğu için ya ne yazık ki insanlar direkt hani kendi var olduğu durum içerisinde konuşuyor. Ben de o durum içerisinde konuşuyorum.” (K14, Sünni Kürt, 26 Yaşında, Kadın).

“... Ya ben bunu mesela şey yapmak istemiyorum. Nasıl diyeyim? İlla mutlu olayım, illa bunun peşinden koşayım ya da övünme ya da yerme... Bunun gibi bir şey aklıma gelmiyor böyle... Ne övünmek ne de yerinmek, öyle bir düşünce yok yani... Çoğu zaman yok, bazen

de haksızlıkları görünce mutsuz oluyorum. Eee haksızlık da çok oluyor.” (K9, Sünni Kürt, 41 Yaşında, Erkek).

“... İşte devlet adına bir dönemlerde yapılmış olan bu ırkçı yaklaşımlar, Türk Kürt savaşları, Türk Kürt ayrımı, doğudaki bu ayrımcılık, illegal yaklaşımlar...Bu noktalar beni mutsuz ediyor. Halen devam eden kısımları da var, artık olmayan kısımları da. Ben vatandaşı olduğum ülkede ayırım olsun, ülkenin doğusuna başka batısına başka politikalar uygulansın istemem. Ya da nüfusunun çoğunun kendine Kürt dediği bir bölgede o insanlara bazı haklarının verilmemesini istemem.” (K2, Sünni Türk, 56 Yaşında, Erkek).

“... Ya tabii öyle de ama yani istediğin birçok şeyin ya da insanların birçok kişinin istediği şeyin aslında benim istediğim gibi olacağını da düşünüyorum. Yani herkesin istediği birdir. Bence hepimizin düşüncesi birdir. İnsanca adaletli bir şekilde, güzel bir şekilde hem bu ülkemizi güzelleştirmek hem de yaşadığımız alanları güzelleştirmek aslında insanların kendi elinde değil midir? Mesela basit bir örnek vereyim: Küba'da insanlar eşit şartlar altında yaşıyor. Paranın ya da maddi gücün hiçbir zaman etkili olmadığı bir ülkede herkes eşit mesela bizim ülkemizde de bu olabilir. O ülkede varsa bu ülkede niye yok? Olabilir değil mi? Bu bir özentilik olarak düşünmeyin ama ben kendi ülkem, Türkiye mi daha iyi yerlerde görmek isterim.” (K20, Alevi Türk, 40 Yaşında, Kadın).

Katılımcıların Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığından memnun olmama nedenleri ekonomik, siyasi ve kültürel kategoriler altında değerlendirilebilir. “Maddi nedenler, geri kalmışlık” ekonomi faktörü, “ırkçılık, askeri baskı, haksızlığa uğramak” siyasi, “dilimizi engellediler, bizi yok saydılar” gibi ifadeler ise kültürel faktörleri işaret etmektedir.

Katılımcıların görüşleri etnisite ve mezhep faktörüne göre analiz edildiğinde Sünni Kürt katılımcıların, geçmişte devlet tarafından ötekileştirilmeleri nedeni ile Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığından mutlu olmadıkları görüşü öne çıkmaktadır. Devleti temsil edenlerle devleti özdeşleştirdiklerini ifade eden katılımcılar, devleti temsil edenlerin kendilerine yönelik davranışlarını devlete mal ettiklerini ifade etmişlerdir. Devleti temsil edenler tarafından maruz kaldıkları ötekileştirici davranışları kamuoyuna duyuramadıklarını ifade eden katılımcılar, kitle iletişim araçları üzerinde devletin denetiminden kaynaklı olarak haklarını arayamadıklarını ifade etmişlerdir. Geçmişle karşılaştırıldığında yurttaşlık haklarının gelişmesine rağmen yurttaşlar arasında eşitliğin olmadığını ifade eden katılımcılar, yaşam şartlarının hem maddi hem de manevi boyutlarının iyileştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Sünni Türk katılımcı, geçmişte devlet adına uygulanan ötekileştirici politikaların varlığı ve bunların günümüzde kısmen devam etmesi nedeni ile Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığından mutlu olmadığını ifade etmiştir. Kürt etnik kimliğine sahip yurttaşlara sahip oldukları hakların verilememesi, katılımcının Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığından mutlu olmamasının bir diğer nedenidir. Alevi Türk katılımcı, yurttaşlar arasında eşitlik olmamasından kaynaklı olarak Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığından mutlu olmadığını ifade etmiştir.

4. Sonuç ve Tartışma

Diyarbakır’da yaşayan Türk, Kürt, Sünni ve Alevi katılımcıların Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığına yönelik yaklaşımlarını ve kültürel hak taleplerini öğrenmeyi amaçlayan bu çalışmadan elde edilen en önemli sonuç, katılımcıların belirli konularda kültürel hak talepleri olsa dahi Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığına olumlu yaklaşımları ve büyük çoğunluğunun bu aidiyeti benimsemeleridir. Katılımcıların Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığından memnuniyetlerinin, “duygusal aidiyet” ve “sosyokültürel kazanımlar” kategorilerinde yoğunlaştığı söylenebilir.

Elde edilen bu bulgu, Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı olma ve bundan mutluluk duyma ilişkisi açısından ele alındığı zaman, katılımcıların büyük çoğunluğunun (%85) Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı olmaktan mutluluk duydukları görülmektedir. “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmaktan gurur duyuyorum, vatanım, kendimi hür hissediyorum, devlet hepimizin” şeklindeki ifadeler, yurttaşlığa duygusal aidiyet olarak değerlendirilebilir. “Sağlık hizmetlerinin iyi olması, sağlık ve eğitime ulaşmada eşitlik, Kürtçe yasağı gibi yasaklar kalktı, Cem evleri konusundaki gelişmeler, bazı haklar verildi” gibi ifadeler yurttaşlıkla ilgili kazanımları göstermektedir. Katılımcıların ayrıca; “geçmişe göre daha memnunum, zamanla her şey daha iyi, daha da iyi olacak...” gibi değerlendirmeleri de memnuniyetin zaman boyutunda arttığını/artacağını ortaya koymaktadır. Öte yandan, çalışmada genel olarak yüksek oranda bir mutluluk durumu olmakla birlikte, çarpıcı bir sonuç Alevi Kürtler arasında ortaya çıkmıştır. Alevi Kürtlerin tamamı Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı olmaktan mutlu olduklarını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda Alevi Kürtlerin, son yıllarda geliştirilen yurttaşlık haklarından kaynaklı olarak geleceğe dair daha umutlu oldukları anlaşılmaktadır. Buradan yola çıkarak, Alevi Kürtlerin mutlu olmalarının altında yatan nedenlerin başında, tarihsel süreçte Diyarbakır’ın siyasi kimliği nedeniyle maruz kaldığı ötekileştirmenin son yıllarda azalması ve artan yurttaşlık haklarının etkili olduğu söylenebilir.

Katılımcıların Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığından ve bu kimliğe ait olmaktan mutlu olmaları, ülkemiz insanlarının Türkiye sevgisi ile de açıklanabilir. Konda Araştırma Şirketi adına Bekir Ağardır tarafından yapılan, *Kürtler ve Kürt Sorunu* adlı kamuoyu araştırmasına göre (Kasım 2008); “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak için ne/neler şarttır” sorusuna Kürt ve Müslüman kimliğini öne çıkaranların çoğunluğunun, “Türkiye’yi sevmek şarttır” demeleri oldukça anlamlıdır.

Araştırmadan elde edilen bir diğer önemli bulgu, Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığının kültürel hak sağlama durumu ile ilgilidir. Katılımcılar, yurttaşlık kimliğini kültürel haklarını tam olarak sağlamasa da diğer kimliklerini kapsayıcı bir kimlik türü olarak kabul etmektedirler. Katılımcıların %52,6'sı, Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığı kimliğinin kültürel hak taleplerini karşılayamadığını ifade etmiştir. Öte yandan %47,4'ü açısından Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığı kimliğinin kültürel hak taleplerini karşılayabilmektedir. Hem iki grup arasındaki sayısal oranın fazla olmaması hem de katılımcıların ifadeleri doğrultusunda özellikle son yıllarda yapılan Kürt ve Alevi açılımlarının etkili olduğu ifade edilebilir. Nitekim son yıllarda yapılan cem evlerinin elektrik ve su faturalarının devlet tarafından ödenmesine ilişkin teklifin kabul edilmiş olması bu anlamda önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, çalışma grubunda yer alan Sünni Türk katılımcıların çoğunluğu açısından, Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığı kültürel hakları sağlamaktadır. Kentte ikamet eden Sünni Türk katılımcıların kültürel haklar noktasında sorun yaşamadıkları görülmektedir. Sünni Türk katılımcıların sorun yaşamamaları hem etnik hem de mezhep kimlikleri bağlamında anadilde eğitim, gelenek, din gibi kültürel hak taleplerinin olmaması şeklinde yorumlanabilir.

Araştırmadan elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, siyasi bir kimlik olan yurttaşlık kimliğiyle kültürel kimlik(ler) arasında belirli bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Türk, Kürt, Sünni ve Alevi kimlikleri sosyolojik anlamda kolektif ve aynı zamanda kültürel bir kimliktir. Yurttaşlığı benimseme ve memnuniyet duyma konusunda bu kimlikler arasında ciddi bir görüş farklılığı yoktur. Ancak, kültürel hak ve talepler konusunda, çok yüksek oranda olmasa da, özellikle Kürt ve Aleviler arasında, dil ve inanç alanlarında belirli taleplerin olduğu da bir gerçekliktir. Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlığının kendilerine kültürel hakları sağlamadığını düşünenlerin oranı %52,6. Daha önce de ifade edildiği gibi bu talepler Kürtler için anadil etrafında toplanırken, Aleviler için ise inanç alanındadır (Cem Evi, Sünnileştirme politikalarının kaldırılması, Aleviliğin ders olarak okutulması gibi).

Türkiye'de özellikle son 30 yıllık dönemde Kürtçe ve Alevilik alanlarında tüm eksikliklerine rağmen önemli çalışmaların olduğu görülmektedir. Örneğin, 1980 Askeri Darbesi sonrası daha çok gündeme gelen Kürtçe konuşma yasağı ortadan kaldırılmıştır. Yine Kürtçe müzik, kitap, gazete, dergi, radyo, televizyon konularında gelişmeler yaşanmıştır. Kürtçe öğrenme, Kürtçenin okullarda seçmeli ders olarak okutulması, üniversitelerde sınırlı da olsa Kürt dili bölümler ve araştırma enstitülerinin açılması önemli gelişmelerdir. Elde edilen bu bulgu literatürle de örtüşmektedir. Turan ve Akçay(2020) tarafından yapılan, *Çokkültürlülük Bağlamında*

Türkiye’de Kürtlerin Durumu adlı araştırmada, Türkiye’de Kürt sorununun giderek etnisiteden bağımsız hale geldiği vurgulanarak, Kürtlere Türkiye’de çokkültürlülüğün gerektirdiği meşru hakların verildiği sonucuna varılmıştır. Bize göre de, Türkiye’de Kürtlere yönelik kabaca son 25 yıldaki kültürel kazanımlar önemli ve değerlidir. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen bu alandaki çalışmalar devam etmelidir.

Benzer şekilde Alevi yurttaşların kültürel talepleri arasında önde gelen Cem Evi konusunda da önemli gelişmeler söz konusudur. Alevilik ders olarak “Din Kültürü ve Ahlak Dersi” bünyesine alınmıştır. Alevi kültürünü koruma, yayma ve geliştirmeye yönelik faaliyetler daha özgür bir şekilde yapılmaktadır. TV, radyo yayınları, sivil toplum odaklı çalışmalar, kitap, dergi vb. yayınlar bunlar arasında zikredilebilir. Ancak Alevilerin “Madımak müze yapılınsın ve zorunlu din dersi talebi” henüz karşılanmamıştır.

İnanç/mezhep açısından Sünni yurttaşların da dünden bugüne sorunları olmuştur. Bilindiği üzere bu sorunlardan önde gelen “başörtüsü yasağı” olmuştur. Sünni kimliğe sahip yurttaşların, başta örtünme/başörtüsü olmak üzere bazı sorunları çözülmüştür.

Yukarıda ifade edilen alanların dışında sadece Diyarbakır değil, ülkemizin farklı bölge ve şehirlerinde de bazı sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunların bir kısmı ve hatta önemlileri ise sadece kültürel değil, sosyal ve ekonomiktir. Eğitim, sağlık, konut, istihdam gibi. Türkiye Cumhuriyeti, ulus devlet modeli çerçevesinde “eşit vatandaşlık ilkesi” çerçevesinde tüm bu sorunları çözmek durumundadır.

Türkiye Cumhuriyeti, yurttaşlarının yaşadıkları sorunları çözmek için “çok kültürlü yurttaşlık modeli” önererek, kimlik siyaseti yaparak sorunları çözülebilmesi mümkün müdür? Konuyla ilgili literatür, çok kültürlü yurttaşlığın farklılıkları ön plana çıkardığını ortaya koymaktadır (Rosaldo,1994). Yine, ulus devlet ve kültürel yurttaşlık arasında birbirlerinin varlığını tehdit unsuru olarak gören bir çatışma da bulunmaktadır (Stevcason,2001). Bu bağlamda, çok kültürlülükle yurttaşlığın kültürel haklar noktasında farklılaşacağı, bu durumun onun kapsayıcılığına zarar vererek toplumsal ayrışmaya neden olacağına yönelik dikkate değer görüşler de söz konusudur (Kokathas, 1993; Kristeva, 1993).

Sonuç olarak, siyasi bir kimlik olan; devlet ve üyeleri arasındaki ilişkileri düzenleyen yurttaşlık kimliğini etnisite, inanç, dil gibi kültürel kimlikler çerçevesinde yeniden yapılandırmak yurttaşlık kimliğinin kapsamını daraltarak, farklı yurttaş kimlikleri ve ayrışmalara sebep olabilecektir. Bu bağlamda kapsayıcı bir Türkiye Cumhuriyet yurttaşlığı yerine, Kürt, Türk, Çerkes, Arnavut, Laz, Alevi, Sünni, Şii vb. yurttaşlıklar oluşabilir. Bu nedenle sorunun gerçekçi

ve kalıcı çözüm için, demokrasiyi güçlendirmek, toplumsal refahı yükseltmek, toplumdaki kültürel talepleri dikkate almak, farklılıklarımızın ve benzerliklerimizi birlikte görerek toplumsal bütünleşmeyi sağlamak kimlik sorunlarının çözümünde oldukça yaşamsal stratejiler olarak önerilebilir. Bu tür stratejiler yurttaşlık kurumunu da güçlendirecek ve değerli kılacaktır.

KAYNAKÇA

- Ağırdır, B.(2008). Kürtler ve Kürt sorunu, Konda, [www.https:// konda.com.tr](http://www.konda.com.tr), erişim: 01.02.2024
- Berting, J. (2018). *Kimlik siyaseti: krizler, inşalar, aktörler* (Çev. H. İnaç). Bilge Kültür-Sanat.
- Bilgin, N. (1999). *Cumhuriyet fikri ve yurttaş kimliği*. İçinde A. Ünsal (Eds.). *75 Yılda Teba’dan Yurttaş’a Doğru* (ss. 139-151). Tarih Vakfı.
- Biz Kimiz? Toplumsal Yapı Araştırması (2006). <https://konda.com.tr/rapor/160/biz-kimiz-toplumsal-yapi-arastirmasi> (22.08.2022)
- Bozkurt, V. (2014). *Değişen dünyada sosyoloji*. Bursa: Ekin.
- Creswell, J. (2014). *Research design: qualitative, quantitative and mixed methods approaches*. Sage Publications.
- Delanty, G. (2002). Two conceptions of cultural citizenship. *The Global Review of Ethnopolitics*, 1(3), 60-66.
- Desforjes, L. (2004). The formation of global citizenship: “International Non-Governmental Organization In Britain”. *Political Geography*, (23), 549–569.
- Ergil, D. (2010). *Barışı aramak*. Timaş.
- Erol, N. (1997). *Yurttaşlık ve demokrasi: çoğulcu bir yurttaşlık kavramına doğru*. İçinde N. Bilgin (Eds.), *Cumhuriyet, demokrasi ve kimlik* (ss.119-131). Bağlam.
- Güngör, M.(2017), Bir kimlik inşası olarak ulus-devlet yurttaşlığı ve yurttaşlık kavramının dönüşümü, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 438-464.
- Gülalp, H. (2015). *Milliyete karşı vatandaşlık*. İçinde H. Gülalp (Eds.). *Vatandaşlık ve etnik çatışma- ulus devletin sorgulanması* (ss. 11-35). Metis.
- Maxqda. <http://www.maxqda.com/lang/tr> (13.02.2022)
- Işın, E., F.&Turner, B., S. (2002). *Citizenship studies: an introduction*. İçinde E., F. Işın & B., S. Turner (Eds.). *Handbooks of citizenship studies* (ss. 1-10). Sage.
- Kadıoğlu, A. (2012). *Giriş*. İçinde A. Kadıoğlu (Eds.). *Vatandaşlığın dönüşümü-üyelikten haklara* (ss. 13-19). Metis.
- Karataş, Z. (2015). “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri”. *M. T. Sos. Hiz. Araştırmaları Dergisi*, 1(1).
- Kaya, A. (2000). *Yurttaşlık ve toplumsal sınıflar* (Çev. A. Kaya). Gündoğan.
- Kukathas, C. (1993). *Multiculturalism and the idea of an Australian identity*. İçinde C.Kukathas (Eds.). *Multicultural citizens: the philosophy and politics of identity* (ss. 145- 157). Center for Independent Studies.
- Kristeva, J. (1993). *Nations without nationalism*. Columbia University.
- Kymlicka, W. (2015). *Çok kültürlü yurttaşlık* (Çev. A. Yılmaz). Ayrıntı Yayınları.

- Kymlicka, W. (2016). *Çağdaş siyaset felsefesine giriş* (Çev. E. Kılıç). İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Marshall, T.H. & Bottomore T. (2000). *Yurttaşlık ve toplumsal sınıflar* (Çev. A. Kaya). Gündoğan.
- Miller, T. (2002). *Cultural citizenship*. İçinde E., F. Işın & B., S. Turner (Eds.). *Handbooks of citizenship studies* (pp. 231-245). Sage.
- Ozankaya, Ö. (1999). *Toplumbilim*. Cem Yayınevi.
- Parekh, B. (2002). *Rethinking multiculturalism-cultural diversity and political theory*. Harvard University.
- Putnam, R. (1999). *Bowling alone*. Simon and Shuster.
- Rosaldo, R. (1994). Cultural citizenship and educational democracy. *Cultural Anthropology*, 9(3), 402-411.
- Saraçoğlu, C. (2011). *Şehir, orta sınıf ve Kürtler*. İletişim.
- Sarıca, M (1987). *100 Soruda Siyasal Düşünceler Tarihi*. Gerçek.
- Stevenson, N. (2001). *Culture and citizenship: an introduction*. İçinde N. Stevenson (Eds.). *Culture and citizenship* (pp. 1-11). Sage.
- Taylor, C. (1996). *Tanınma politikası*. İçinde A. Gutmann (Eds.). *Çokkültürcülük, tanınma politikası* (ss. 42-85). Yapı Kredi.
- Tol, U. (2005). *Alevi Olmak: Alevilerin Dilinden Ayrımcılık Hikayeleri*. Pir Sultan Abdal Kültür Derneği.
- Turan, İ. & Akçay, E.Y.(2020), Cultural position of Kurds in Turkey in the context of multiculturalism, *Barış Araştırmaları ve Çözümleri Dergisi*, 9(1), 43-77
- Turner, B. S. (2015). *Klasik sosyoloji* (Çev. İ. Çetin). İletişim Yayınları.
- Ünsal, A. (1998). *Yurttaşlık anlayışının gelişimi*. İçinde A. Ünsal (Eds.). *75. yılda tebaadan yurttuşa doğru* (ss. 4-37). Tarih Vakfı.
- Yeğen, M. (2014). *Müstakbel Türk'ten sözde vatandaşa*. İletişim Yayınları.
- Yıldırım, A & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin.
- Yuval-Davis. N. (2006). Belonging and the politics of belonging. *Patterns of Prejudice*, 40(3), 196-214.